

Daria Ložnjak Dizdar

UDK: 904:718(497.542)

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/ydkx2cm19>

Izvorni znanstveni članak

Rukopis prihvaćen za tisak: 13. 6. 2018.

DOLINA NA SAVI U BAŠTINI KOMUNIKACIJA

Posavsko blato je prethistorijsko blato.

(Matko Peić, *Skitnje*, MH, Zagreb 2002: 260)

Sažetak

Dolina na Savi jest naselje i groblje datirano u mlađu fazu kasnoga brončanog doba i prijelaz u starije željezno doba na kojem su u višegodišnjim istraživanjima otkriveni tragovi višestoljetnoga komuniciranja zajednica uz rijeku Savu i preko nje. Dolina na Savi nalazi se preko puta vrlo važnoga lokaliteta Donja Dolina u sjevernoj Bosni. Strateške točke u prostoru, poput Doline, i tragovi života u njima, otvaraju pitanja o korištenju krajolika, mijeni komunikacijskih pravaca i prednostima te nedostacima života uz rijeku Savu s naglaskom na mlađa razdoblja prapovijesti. Podaci prikupljeni arheološkim istraživanjima bacaju drugačije svjetlo na ulogu rijeke Save u komunikacijskoj mreži u južnom dijelu Karpatske kotline od slike kakvu imamo danas i kroz novovjekovnu povijest. Baština komunikacija manje je vidljiva, ali je izuzetno važna u proučavanju krajolika, upotrebi krajolika i tumačenju prošlosti. Okrenutost Požeške kotline savskoj dolini i prirodne komunikacije dolinom Orljave i klančima između slavonskih planina utjecale su na snažnu povezanost Zlatne doline s dolinom Save i uključenost u širu regionalnu komunikacijsku mrežu. Bolje poznavanje i razumijevanje lokalnih komunikacijskih baština pridonosi i širem regionalnom znanju te sagledavanju povijesnih zbivanja, osobito u važnom i dinamičnom komunikacijskom prostoru kakvo je međuriječje Drave i Save.

Ključne riječi: Dolina na Savi; naselje; groblje; kasno brončano doba; rijeka Sava; komunikacije.

Uvod

Današnje mjesto Dolina nalazi se na lijevoj obali Save, južno od Nove Gradiške. Nizinski krajolik uz rijeku Savu karakteriziraju izmjene nizina i prirodnih greda – uzvišenja koja se pružaju uz tok rijeke, na kojima se najčešće nalaze tragovi života u prošlosti. Nalazište Dolina bilo je poznato u literaturi po slučajnim nalazima koji su

dospjeli u Arheološki muzej u Zagrebu (Vinski-Gasparini 1973), *Römisch-Germanisches Museum* u Mainzu (Schauer 1974) i Gradski muzej Nova Gradiška (Mihaljević, Ložnjak Dizdar 2015) te zemljanim humcima vidljivim i danas u krajoliku zapadno od sela (sl. 1). Od 2009. godine Institut za arheologiju i Gradski muzej Nova Gradiška pokrenuli su terenske preglede i arheološka istraživanja na položaju Glavičice, gdje se zemljani humci nalaze. Arheološka istraživanja, koja traju do danas, pokazala su kako je nalazište Dolina na Savi naselje i groblje koje se može datirati u mlađu fazu kasnoga brončanog doba i prijelaz u starije željezno doba. Pokretni arheološki nalazi ukazuju na tragove višestoljetnoga komuniciranja zajednica uz rijeku Savu i preko nje.

POVIJEST ISTRAŽIVANJA

Slučajni nalazi koji se čuvaju u muzejima – mač tipa Boiu Keszethly (Vinski-Gasparini 1973), ostava iz II. faze kasnoga brončanog doba (Schauer 1974) te željezna ogrlica i koplje (Ložnjak Dizdar et al. 2014; Mihaljević, Ložnjak Dizdar 2015) kao i vidljivi zemljani humci bili su poticaj za ideju o arheološkim istraživanjima. Za zemljane humke pretpostavljalo se da potječu iz srednjega brončanog doba prema slučajnom nalazu mača, za koji nije poznat točan položaj nalaza, a željezni predmeti (ogrlica i koplje) pristigli u Gradski muzej Nova Gradiška potječu s tzv. pozajmišta, položaja na kojima je vađena zemlja za izgradnju nasipa uz Savu. Današnje mjesto Dolina nalazi se na lijevoj obali Save, gotovo nasuprot čuvenoga lokaliteta Donja Dolina smještenoga na desnoj obali koji je bio važno središte i vjerojatno riječni prijelaz u razdoblju željeznoga doba (Truhelka 1904; Marić 1964). Te činjenice bile su poticaj Institutu za arheologiju i Gradskome muzeju Nova Gradiška da pokrenu arheološka istraživanja.

Rezultati terenskih pregleda te arheoloških istraživanja koja se na prostoru Doline odvijaju od 2009. godine do danas locirali su naselje na položaju Babine grede te groblje pod tumulima na položaju Glavičice koji se nalazi sjeverozapadno od istovremenoga naselja. Pretpostavlja se da su tumuli nastali uz komunikaciju koja je vodila od sjevera prema naselju i rijeci Savi (sl. 2). Na položaju naselja na Babinim gredama provedeni su terenski pregled, geoprospekcija 2014. godine te pokusna istraživanja 2015. – 2016. godine na istočnom dijelu Babinih greda, pri čemu je zabilježena vertikalna stratigrafija s nekoliko horizonata naseljavanja u kasnom brončanom dobu (Ložnjak Dizdar et al. 2016, 2017). Otkrivene su podnice kuća, ukopani radni objekti, ostaci rupa za stupove od nadzemnih konstrukcija te otpadne jame. Prema arheološkim nalazima i rezultatima radiometrijskih datiranja organskoga materijala (ugljena i životinjskih kostiju), istraženi dio naselja datira se u 11. i početak 10. st. pr. Kr. Površinski nalazi pronađeni u terenskom pregledu ukazuju na to

da se na zapadnom dijelu položaja Babine grede mogu očekivati nalazi istovremeni grobovima otkrivenima pod tumulima na položaju Glavičice.

Na položaju Glavičice dosad je istraženo 7 tumula, od ukupno 15 danas vidljivih u krajoliku, pri čemu su otkrivena jedan do dva paljevinska groba u tumulima. Uz spaljene ostatke pokojnika te ostatke ugljena i gara s lomače, u grobovima se nalaze čitave keramičke posude, ulomci keramičkih posuda koje su bile stavljene na lomaču te ostaci nošnje u kojima je pokojnik bio izložen na lomači. Antropološke i zooarheološke analize pokazale su da su, osim pokojnika, na lomači bile izložene i životinje (konj, pas, npr.). Spaljeni ostaci bili su položeni izravno na zemlju, u nekim slučajevima umotani u neki organski omotač ili ponekad stavljeni u drveni sanduk. Nad tim ostacima bio je nasipan zemljani humak. Prema nalazima i strukturama grobova, tumuli se mogu datirati u drugu polovicu 9. i 8. st. pr. Kr., odnosno u raspon 80 – 100 godina.

Interdisciplinarnе analize (arheološke, antropološke, zooarheološke i radiometrijske), provedene unutar projekta Hrvatske zaklade za znanost (UIP 11-2013-5327), pokazale su kako su pogrebni običaji u Dolini na kraju kasnoga brončanog i početkom starijega željeznog doba bili kompleksni događaj, pri čemu je zajednica koja je ispraćala svoje mrtve prakticirala spaljivanje, koje ima tradiciju iz brončanoga doba, dok je konstrukcija tumula novina iz željeznoga doba (Ložnjak Dizdar et al., u tisku). Predmeti – dijelovi nošnje, oruđe, obrambena oprema i keramičke posude – koji su bili položeni u grobove pokojnika ukazuju na porijeklo iz različitih prostora. Dijelovi nošnje pokazuju na utjecaje iz jugoistočnoalpskoga područja, oruđe na prostor Podunavlja, dok keramičke posude pripadaju lokalnoj produkciji koja je rasprostranjena na prostoru Posavine (Ložnjak Dizdar, Gavranović 2014; Mihaljević, Ložnjak Dizdar 2015).

DOLINA NA SAVI U KOMUNIKACIJSKOJ MREŽI

Dosad poznati nalazi iz Doline ukazuju na izuzetan prometni položaj toga nalazišta u posavskom koridoru na kraju kasnoga brončanog doba gdje se susreću utjecaji s jugoistočnoalpskoga, donjopodunavskog i balkanskog prostora.

Paljevinski način pokopa svjedoči o tradicijama kulture polja sa žarama koje su obilježile kasno brončano doba na europskom prostoru. Spaljivanje mrtvih na prostoru Karpatske kotline ima tradiciju od ranoga brončanog doba. Kroz čitavo kasno brončano doba zajednice na prostoru sjeverne Hrvatske spaljivale su svoje pokojnike te su ih najčešće pokopavali u urnama na ravnim grobljima. Istim prostorom prolazio je jugoistočni rub kulture polja sa žarama, rasprostranjene na srednjo- i zapadnoeuropskom prostoru u odnosu na balkanski krug u kojem su zajednice svoje mrtve pokopavale kosturnim načinom pod tumulima. Granična zona između ta dva

kruga krajem kasnoga brončanog doba nalazila se na prostoru južno od Save prema prvim bosanskim planinama.

Ideja nasipavanja humka nad grob pokojnika pojavljuje se na širem europskom prostoru kao moda na početku halštatske kulture koja je obilježila starije željezno doba. Postojanje tumula u sjevernoj Hrvatskoj dokumentirano je na području Posavine na istok sve do Vrbanje (Vinski, Vinski-Gasparini 1962, 271). Dosad je istraženo sedam tumula u Dolini te tumuli na lokalitetu Purić kod Vrbanje koji potječu s početka kasnoga brončanog doba (Malovoz 2009; Budden-Hoskins et al. 2013). Najbližu usporedbu groblju pod tumulima u Dolini predstavljaju mlađi tumuli u Kaptolu u Požeškoj kotlini iz starijega željeznog doba (Vinski-Gasparini 1987; Potrebica 2002; 2013). Susjedno groblje u Donjoj Dolini, na drugoj obali Save, jest ravno biritualno groblje koje se datira od 7. st. pr. Kr. (Truhelka 1904; Marić 1964, 20).

Pogrebni rituali primjenjivani na groblju pod tumulima u Dolini ukazuju na kasnobrončanodobne običaje spaljivanja mrtvih i tradiciju kulture polja sa žarama. Nasipanje humki iznad grobova pokojnika međutim ukazuje na nove običaje koji se u to vrijeme počinju širiti u zapadnome dijelu Karpatske kotline (Gabrovec 1987).

Svi dosad istraženi grobovi u Dolini svjedoče o zajednici koja je komunicirala s istovremenikima u susjedstvu, uz dijelove nošnje i uporabne predmete koji ukazuju na razmjenu i trgovinu sa širim panonskim, jugoistočnoalpskim i balkanskim prostorom. Tumul 8 jedan je od starijih dosad istraženih tumula u Dolini. Osim spaljenih dijelova nošnje, vjerojatno fibule, u grobu 1 pronađena je keramička šalica koja svojim oblikom i ukrasom trbuha okomitim kaneliranjem ukazuje na veze s Podunavljem za koje je u tom vremenu karakteristično ukrašavanje keramike okomitim kaneliranjem (Metzner-Nebelsick 2002, Abb. 73, 18). U grobu 2, koji se nalazio ispod groba 1, pronađena je veća količina spaljenih kostiju pomiješanih s ulomcima keramike koja je gorjela na lomači. Spaljene kosti bile su položene u nekakvom organskom materijalu, sudeći prema obliku i nalazu igle s malom vazolikom glavicom iznad kostiju koja je vjerojatno kopčala taj materijal. Igle s malom vazolikom glavicom rasprostranjene su u Podravini te su uobičajene u naseljima, na grobljima i u ostavama u Transdanubiji, Donjoj Austriji, Moravskoj i Gornjoj Bavarskoj (sl. 4). Igle s malom vazolikom glavicom sjeveroistočnoalpsko-panonskog porijekla najmlađi su nalazi u grobljima kulture polja sa žarama u srednjem Podunavlju (Nebelsick 1994, 325). U naselju u Donjoj Dolini otkriven je kalup za lijevanje igli toga tipa datiran, prema Z. Mariću, u horizont Ib (Marić 1964, T. III, 10). Uzimajući u obzir i najsličniju iglu iz naselja Delovi kod Koprivnice u Podravini (Marković 1984, 295, T. 2, 1), te su se igle vjerojatno proizvodile i distribuirale u zapadnome dijelu Karpatske kotline.

Nalazi ostataka ranoga tipa zdjelaste kacige tipa Libna (Škoberne 1999: 88, sl. 67) te željezne fibule tipa 2a iz groba 1 u tumulu 6 (Gabrovec 1970: 24, Karta V) ukazuju na utjecaje iz jugoistočnoalpskoga prostora. U grobu je pronađen još kameni brus i

željezna perla kakvi se slični pojavljuju u Podunavlju i Potisju (Burghardt 2012, Abb. 1) te koštani ukrašeni privjesak. Izrazito lokalni stil vidljiv je u keramičkim posudama u kojima je u grobove bila priložena popudbina. Keramički stil i oblik posuda iz groba 2 u tumulu 6 najbliže paralele imaju na području sjeverne Bosne (Čović 1988: sl. 28; Gavranović 2011, 257-258, Abb. 258). Kombinacije urezivanja i inkrustacije te kanelirane keramike povezuju se s modom ukrašavanja keramičkih posuda koju su primjenjivale zajednice na početku posljednjega tisućljeća prije Krista na prostoru Karpatske kotline, a čiji su se stilovi susretali na prostoru sjeverne Hrvatske (Hänsel 1976; Teržan 1995; Pare 1999).

Nalazi nošnje u grobovima svjedoče o položaju Doline na sjecištu važnih prometnica koje su vodile kroz južnu Panoniju na početku željeznoga doba i o zajednici koja je komunicirala s istovremenicima u susjedstvu i šire. Uz dijelove nošnje koji ukazuju na širu povezanost i lokalne izričaje u keramici, može se zaključiti kako su pripadnici zajednice koja je živjela početkom željeznoga doba u Dolini bili otvoreni novinama (npr. ideja tumula) koje su primjenjivali u svakodnevnom životu na svoj način.

Zajednica koja je živjela u Dolini na kraju kasnoga brončanog doba nalazila se na važnom komunikacijskom pravcu, vjerojatno i križanju puteva vidljivih u distribuciji različitih predmeta iz njihova svakodnevnog života. Savskom dolinom prolazi važna komunikacija između donjega Podunavlja i jugozapadnopanonskog te jugoistočnoalpskog prostora. Današnje selo Dolina nalazi se na povoljnom riječnom prijelazu prema Donjoj Dolini, što je potvrđeno već nalazima iz željeznoga doba. S obzirom na važnost naselja i groblja u susjednoj Donjoj Dolini, i na sjevernoj strani rijeke Save moralo je postojati odgovarajuće naselje preko kojega se odvijala intenzivna trgovina i razmjena ideja i dobara, kako s Balkana prema sjeveru Panonske ravnice, tako i u smjeru zapad – istok. U starijem željeznom dobu poznata su središta u Donjoj Dolini i Kaptolu u Požeškoj kotlini. U tom vremenu vrlo su vjerojatno komunikacije prema sjeveru i jugu prolazile preko Doline na lijevoj obali, koja je, sudeći prema dosadašnjim spoznajama, izgubila značenje koje je imala u mlađoj fazi kasnoga brončanog doba.

KOMUNIKACIJE NEKAD I SAD

Povoljan položaj na obali rijeke, na pogodnom riječnom prijelazu, koji je uočljiv i danas za sušnijih ljetnih razdoblja, sudeći prema pričama mještana, kao i komunikacijski pravac koji se prema sjeveru nastavlja kroz klance između obronaka Pšunja i Požeške gore ukazuju na potencijale geografskoga položaja Doline.

Položaj Doline na obali Save, preko puta Donje Doline koja je bila naseljena u isto vrijeme, sudeći prema nalazima iz starijeg naselja (Marić 1964; Gavranović 2011;

Ložnjak Dizdar, Gavranović 2014), indicira kako su s obje strane rijeke postojala naselja u mlađoj fazi kasnoga brončanog doba.

Prostor Posavine na lijevoj obali Save nije istražen u većoj mjeri (sl. 3). Istraživana su naselja Novigrad na Savi (Majnarić-Pandžić 1993; 2000) i u novije vrijeme zaštitnim iskopavanjima naselja Draganje i Stružani (Miklik-Lozuk 2012). Od slučajnih nalaza poznati su nalazi iz Pleternice, vjerojatno iz razorenoga groba, koji se mogu datirati u Ha B vrijeme (Potrebica, Balen 1999). Dosad poznati nalazi ukazuju na izuzetan značaj posavskoga koridora u komunikacijskoj mreži na kraju kasnoga brončanog doba na lokalnoj, ali i široj regionalnoj razini, što rezultati istraživanja groblja pod tumulima u Dolini potvrđuju svakom novom kampanjom.

Komunikacijski pravci iz kasnoga brončanog doba najjasnije se mogu „čitati“ iz karata rasprostranjenosti materijalnih ostataka, pri čemu valja uzeti u obzir drugačije doživljaje prostora i komunikacija u prošlosti u odnosu na recentni doživljaj prostora. Pogled na krajolik i komunikacije od 18. stoljeća ukazuje na srednju i donju Posavinu kao granicu, a stariji arheološki tragovi pokazuju kako je prostor Posavine s lijeve i desne strane rijeke Save u kasnom brončanom dobu pripadao istome kulturnom krugu.

Nakon komunikacijskih pravaca u smjeru istok – zapad u nizinama Drave i Save tijekom starije faze kasnoga brončanog doba, od 11. st. pr. Kr. komunikacijska se mreža mijenja te jačaju regionalne razlike, odnosno veću su važnost dobile komunikacije u smjeru sjever – jug, što je vidljivo i na primjeru distribucije igli s malom vazolikom glavicom. U starijoj fazi kasnoga brončanog doba arheološki tragovi s prostora Požeške kotline povezani su većim dijelom s prostorom Posavine (Potrebica, Ložnjak Dizdar 2004; Nodilo et al. 2012). Nalazi iz mlađe faze kasnoga brončanog doba su rijetki, ali kasniji stariježeljeznodobni kontakti ukazuju na veze s Posavinom (Potrebica 2003), što se i nameće geografskom otvorenosti Požeške kotline prema Posavini kroz klance između Psunja i Požeške gore te Požeške gore i Dilja, niz tok rijeke Orljave.

Primjer Doline na Savi i njezin položaj u komunikacijskoj mreži mlađe faze kasnoga brončanog doba svjedoči o nužnosti sagledavanja pojedinih vremenskih faza u prostoru radi lakšega prepoznavanja komunikacija na lokalnoj i regionalnoj razini i njihovoj dinamici te korištenju sve do naših dana.

Literatura

- S. Budden-Hoskins, A. Malovoz, Mu-Chun Wu, Kompleks prapovijesnih tumula Purić-Ljubanj kraj Vrbanje u Spačvanskom bazenu, županjska Posavina, Prilozi Instituta za arheologiju 30, Zagreb 2013, 133-156.

- M. Burghardt, *Oselki z otvorem do podwieszania w kulturach stepowych późnej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza*, *Collectio Archaeologica Ressorviensis* 16, Rzeszów 2012.
- B. Čović, *Kultura polja sa žarama*, u: *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine* 1 (B. Čović, ur.), Sarajevo 1988, 100-102.
- S. Gabrovec, *Dvozankaste ločne fibule*, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* VIII/6, Sarajevo 1970, 5-65.
- S. Gabrovec, *Dolenjska grupa*, u: *Praistorija jugoslavenskih zemalja* V (ur. A. Benac), Sarajevo 1987, 29-119.
- M. Gavranović, *Die Spätbronze- und Früheisenzeit in Bosnien*, *Universitätsforschungen der Prähistorischen Archäologie* 195, Bonn 2011.
- B. Hänsel, *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau I, II*, *Beiträge zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer-Kulturraumes* 16, Bonn 1976.
- D. Ložnjak Dizdar, M. Gavranović, *Across the River. The Cemetery in Dolina and New Aspects of the Late Urnfield Culture in Croatian Posavina and Northern Bosina*, *Archaeologia Austriaca* 97-98 (2014); Wien 2014, 13-32.
- D. Ložnjak Dizdar, M. Mihaljević, M. Dizdar, *Rezultati pokusnog istraživanja prapovijesnog groblja Glavičice i Draganje u Dolini* 2009., *Annales Instituti archaeologici* 6, Zagreb 2010, 41-46.
- D. Ložnjak Dizdar, M. Mihaljević, M. Dizdar, *Dolina 2010. - rezultati probnih istraživanja prapovijesnog groblja Glavičice*, *Annales Instituti archaeologici* 7, Zagreb 2011, 41-44.
- D. Ložnjak Dizdar, M. Mihaljević, *Dolina – Glavičice, istraživanje 2012.*, *Annales Instituti archaeologici* 9, Zagreb 2013, 44-47.
- D. Ložnjak Dizdar, M. Mihaljević, *Dolina – Glavičice, istraživanje 2013.*, *Annales Instituti archaeologici* 10, Zagreb 2014, 95-98.
- D. Ložnjak Dizdar, M. Mihaljević, M. Dizdar, *Dolina – nove arheološke spoznaje*, *Ogranak Matice Hrvatske u Novoj Gradiški, Godišnjak* 2013, Nova Gradiška 2014, 93-99.
- D. Ložnjak Dizdar, M. Mihaljević, M. Gavranović, *Dolina – Babine grede – istraživanje kasnobrončanodobnoga naselja u Posavini* 2015. godine, *Annales Instituti Archaeologici* XII, Zagreb 2016, 93-98.
- D. Ložnjak Dizdar, M. Mihaljević, M. Dizdar, M. Gavranović, *Dolina – Babine grede – istraživanje kasnobrončanodobnoga naselja u Posavini* 2016. godine, *Annales Instituti Archaeologici* XIII, Zagreb 2017, 57-63.

- D. Ložnjak Dizdar, P. Rajić Šikanjić, M. Dizdar, S. Forenbaher, S. Radović, Z. Premužić, Diversity of Ritual in Late Bronze Age Mortuary Practices in the Southern Carpathian Basin, in: Late Bronze Age Mortuary Practices and Society in the Carpathian Basin. Proceeding of the International conference in Zagreb, February 9-10, 2017, Zbornik Instituta za arheologiju vol. 11, Zagreb, u tisku, 88-121.
- N. Majnarić-Pandžić, Prilog poznavanju naselja i naseljenosti broskog Posavlja u kasno brončano doba, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 16, Zagreb 1993, 149-161.
- N. Majnarić-Pandžić, Brodsko Posavlje u brončano i željezno doba-posljednja dva tisućljeća prije Krista, u: *Zbornik radova sa znanstvenog skupa o Slavonskom Brodu u povodu 750. obljetnice prvog pisanog spomena imena Broda*, Slavonski Brod, 103-130.
- A. Malovoz, Purić – Ljubanj, Hrvatski arheološki godišnjak 5/2008, Zagreb 2009, 86-89.
- Z. Marić, Donja Dolina, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu XIX, Sarajevo 1964, 5-128.
- Z. Marković, Prilog poznavanju kontinuiteta naseljavanja terena oko Delova, Podravski zbornik 1984, Koprivnica 1984, 295-319.
- C. Metzner-Nebelsick, *Der „Thrako-Kimmerische“ Formenkreis aus der Sicht der Urnenfelder- und Hallstattzeit im südöstlichen Pannonien*, Vorgeschichtliche Forschungen 23, Rahden/Westf. 2002.
- M. Mihaljević, D. Ložnjak Dizdar, M. Mihaljević, D. Ložnjak Dizdar (ur.), Dolina na Savi. Život uz rijeku na kraju kasnog brončanog doba, Gradski muzej Nova Gradiška – Institut za arheologiju, Nova Gradiška 2015.
- L. Miklik-Lozuk, *Stružani – život naselja kroz stoljeća, Rezultati zaštitnog arheološkog istraživanja na lokalitetu Vrtlovi, Kućište, Veliki Trstenik-sjever*, Slavonski Brod 2012.
- L. D. Nebelsick, Der Übergang von der Urnenfelder- zur Hallstattzeit am nördlichen Ostalpenrand und im nördlichen Transdanubien, *Archäologische Untersuchungen zum Übergang von der Bronze- zur Eisenzeit zwischen Nordsee und Kaukasus, Regensburger Beiträge zur prähistorischen Archäologie 1*, Bonn 1994, 307-363.
- H. Nodilo, Š. Vrkić, G. Skelac, I. Kulenović, Vojvodine-Migalovci: nekropola s početka kulture polja sa žarama, Prilozi Instituta za arheologiju 29, Zagreb, 89-124.
- Ch. F. E. Pare, Beiträge zum Übergang von der Bronze- zur Eisenzeit in Mitteleuropa, Teil I, Grundzüge der Chronologie im östlichen Mitteleuropa (11.-8. Jahrhundert v. Chr.), Jahrbuch RGZM 45/1998, Mainz 1999, 239-483.
- H. Potrelica, Istraživanje nekropole pod tumulima iz starijega željeznog doba na nalazištu Gradci kod sela Kaptol (sezona 2001.), *Opuscula Archaeologica 26*, Zagreb 2002, 331-339.

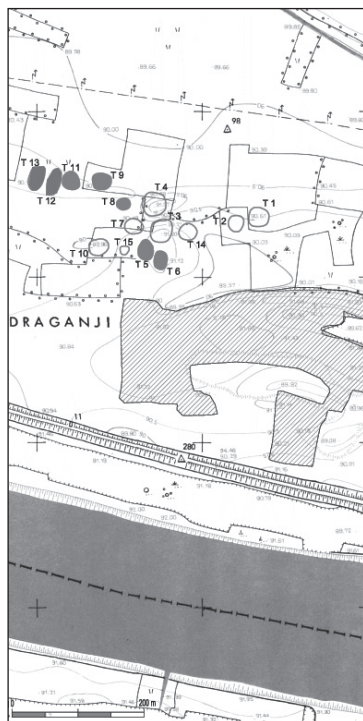

- H. Potreblica, *Kneževi željeznog doba*, Zagreb 2013.
- H. Potreblica, J. Balen, Prapovijesni nalazi iz Požeške kotline u Arheološkom muzeju u Zagrebu, *Godišnjak Požeštine Zlatna dolina*, Požega 1999, 7-61.
- H. Potreblica, D. Ložnjak Dizdar, Metalni nalazi kasnoga brončanog doba na prostoru Požeške kotline, *Opuscula archaeologica* 28, Zagreb 2004, 19-40.
- P. Schauer, Der Urnenfelderzeitliche Depotfunde von Dolina, Gde. und Kr. Nova Gradiška, Kroatien, in: Festschrift Hans Jürgen Hundt zum 65. Geburtstag, Teil 1, *Jahrbuch RGZM* 21 (1974), Mainz 1977, 93-124.
- Ž. Škoberne, *Budinjak, Kneževski tumul*, Zagreb 1999.
- B. Teržan, Stand und Aufgaben der Forschungen zur Urnenfelderzeit in Jugoslawien, u: Beiträge zur Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen, *Monographien RGZM* 35, Mainz 1995, 323-372.
- Ć. Truhelka, Der vorgeschichtliche Pfahlbau im Savebette bei Donja Dolina (Bezirk Bosnisch-Gradiška), Bericht über die Ausgrabungen bis 1904., *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina IX*, Wien 1904, 1-156
- K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, Zadar 1973.
- K. Vinski-Gasparini, Grupa Martijanec-Kaptol, u: *Praistorija jugoslavenskih zemalja V*, (ur. A. Benac), Sarajevo 1987, 182-231.
- Z. Vinski, K. Vinski-Gasparini, O utjecajima istočno-alpske halštatske kulture i balkanske ilirske kulture na slavonsko-sremsko Podunavlje, *Arheološki radovi i rasprave II*, Zagreb 1962, 263-293.

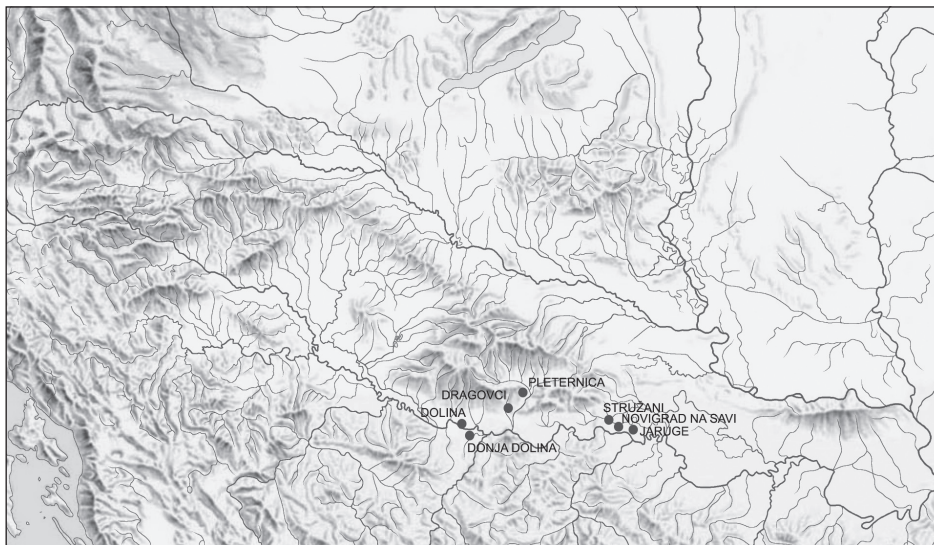
Popis ilustracija

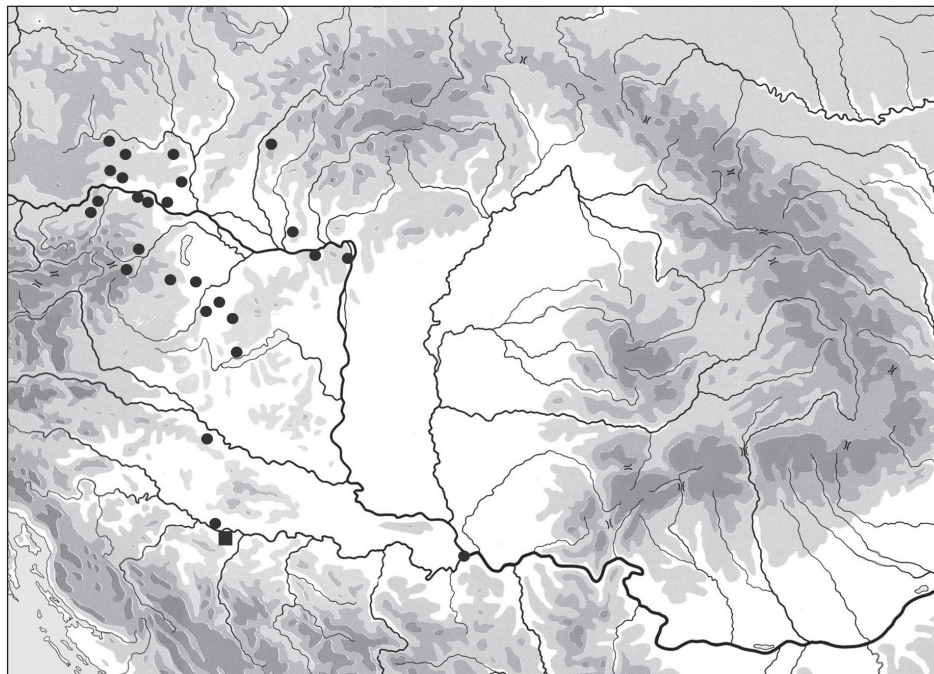
Slika 1. Tumul na kojem se nalazi mjesno groblje iz druge polovice 20. stoljeća

Slika 2. Dolina, položaji naselja na Babinim gredama i tumula na Glavičicama

Slika 3. Karta nalazišta mlađe faze kulture polja sa žarama u Posavini

Slika 4. Karta rasprostranjenosti igala s malom vazolikom glavicom

Dolina na Savi in the Heritage of Communication

Summary

Dolina na Savi is a settlement and a cemetery dated in the younger phase of the Late Bronze Age and the transition to the Early Iron Age. Traces of communication between communities along and across the river Sava through the centuries were discovered during septennial excavation. Dolina na Savi is situated across a very important site – Donja Dolina in northern Bosnia. Strategic points in a landscape such as Dolina and traces of life thereon open the questions about use of landscape, change of communication routes, and advantages and disadvantages of life along the river Sava, with the focus on the younger periods of prehistory. The data collected by archaeological research have shed a different light on the role of the river Sava in the communication network in the southern Carpathian Basin, in comparison with the picture of the role thereof present in modern history and currently. The heritage of communication is less visible, but exceptionally important in the research of landscape, the use of landscape, and the interpretation of the past. The orientation of the Požega Valley to the Sava Valley and natural communications by the Orłjava Valley and clumps between Slavonian hills influenced strong connections of the Golden Valley with the Sava Valley, and involvement in a wider regional communication network. Better knowledge and understanding of local communication heritage have contributed to the bettering of wider regional knowledge and overview of historical events, especially in an important and dynamic communication area such as the interfluves of Drava and Sava.

Keywords: Dolina na Savi; settlement; cemetery; Late Bronze Age; river Sava; communications.

Dr. sc. Daria Ložnjak Dizdar
Institut za arheologiju
Ljudevita Gaja 32, 10000 Zagreb
dldizdar@iarh.hr